

Program

Logopedyczny

Dla uczniów klas 0 – 6

Autorzy: Edyta Gagracz, Joanna Jasińska,
Katarzyna Wojtaszewska

Spis treści:

Wstęp.

- 1.** Założenia programowe.
- 2.** Cele ogólne i szczegółowe terapii logopedycznej.
- 3.** Formy pracy.
- 4.** Charakterystyka rozwoju mowy dziecka.
- 5.** Ogólny plan postępowania logopedycznego.
- 6.** Najczęściej spotykane problemy u dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym oraz postępowanie logopedyczne w przypadku tych problemów.
- 7.** Ćwiczenia logopedyczne i ogólnorozwojowe.
- 8.** Ewaluacja programu.

Wstęp

Mowa jest nieodłącznym elementem naszego życia, bowiem stanowi podstawę międzyludzkiej komunikacji, umożliwia ludziom wyrażanie siebie, a także pozwala zdobywać informacje z otaczającego świata. Mowa nie jest nam dana z góry, nabywamy ją dzięki działaniu określonych bodźców i stymulacji środowiska.

Już w łonie matki u dziecka następuje rozwój narządów artykulacyjnych poprzez ssanie i połykanie. Wtedy także kształtuje się aparat słuchowy pozwalający odbierać bodźce dźwiękowe. W późniejszym okresie już poza łonem matki dziecko będzie doskonalić te czynności, jeżeli środowisko zapewni mu odpowiednie warunki do rozwoju.

Terapia zaburzeń mowy w jak najmłodszym wieku pozwala wyeliminować trudności i niepowodzenia szkolne, gdyż wadom wymowy towarzyszą często błędy w pisowni, kłopoty w opanowaniu umiejętności czytania, trudności ze swobodnym wypowiedzianiem się. A to może mieć negatywny wpływ na rozwój osobowości dziecka, na przebieg procesów poznawczych, kształtowanie się kompetencji komunikacyjnych i społecznych.

Myliłby się jednak ten, kto zakłada, iż logopeda zajmuje się wyłącznie rozpoznaniem i korektą wad wymowy. Nic bardziej mylnego. Od współczesnego logopedy wymaga się podejścia holistycznego, czyli spojrzenia na zaburzenie mowy u dziecka w kontekście jego całościowego rozwoju i ewentualnych zaburzeń tego rozwoju, od okresu prenatalnego, poprzez poród i okres niemowlęcy do momentu, w którym dziecko znajduje się aktualnie. Logopeda bezwzględnie musi współpracować z rodzicami dziecka ale także z innymi specjalistami, np. neurologiem, psychologiem, psychiatrą, laryngologiem, fizjoterapeutą, ortodontą. To właśnie niejednokrotnie logopeda kieruje dziecko do wybranego specjalisty. Terapia logopedyczna to całość zaplanowanych działań, których celem jest usunięcie wszelkich zakłóceń procesu porozumiewania obejmujących zarówno proste wady wymowy, jak i niemożność mówienia także.

1. Założenia programowe.

Zajęcia logopedyczne organizuje się dla dzieci z zaburzeniami mowy, które powodują zaburzenia komunikacji językowej oraz utrudniają naukę; zajęcia prowadzi logopeda. Zajęcia specjalistyczne mogą być prowadzone indywidualnie lub grupowo.

Do zadań logopedy należy w szczególności:

- 1) przeprowadzanie badań wstępnych, w celu ustalenia stanu mowy u dzieci,
- 2) diagnozowanie logopedyczne oraz odpowiednio do jego wyników organizowanie pomocy logopedycznej;
- 3) prowadzenie terapii logopedycznej indywidualnej i w grupach dzieci, u których stwierdzono nieprawidłowości w rozwoju mowy
- 4) organizowanie pomocy logopedycznej dla dzieci z trudnościami w czytaniu i pisaniu przy ścisłej współpracy z nauczycielami prowadzącymi zajęcia z zakresu profilaktyki logopedycznej,
- 5) organizowanie i prowadzenie różnych form pomocy psychologiczno -pedagogicznej dla dzieci, rodziców i nauczycieli;
- 6) wspieranie działań wychowawczych i profilaktycznych nauczycieli.

Program logopedyczny jest zgodny z podstawą programową wychowania przedszkolnego

i wczesnoszkolnego oraz opiera się na dostępnej wiedzy dotyczącej etapów rozwoju mowy dziecka.

Program zakłada objęcie terapią logopedyczną dzieci z klas 0-6 w zakresie eliminowania zaburzeń mowy w kontekście całkowitego rozwoju dziecka oraz wspomaganie tego rozwoju.

W ramach programu terapii mieści się: cel postępowania logopedycznego, strategie i metody postępowania a terapia logopedyczna musi być prowadzona wedle określonych zasad wywodzących się z metodyki terapii pedagogicznej i psychologicznej, a należą do nich:

1. **Zasada wczesnego rozpoczynania terapii**, która zakłada, że wczesna interwencja skraca czas terapii i zwiększa jej efektywność.
2. **Zasada indywidualizacji**, zakładająca indywidualne podejście do pacjenta pod następującymi względami:
 - program terapii powinien być opracowany do konkretnego ucznia,
 - środki, metody pracy i pomoce dydaktyczne są dopasowane do możliwości psychofizycznych pacjenta,
 - ćwiczenia najlepiej jest prowadzić indywidualnie.
3. **Zasada wykorzystywania w terapii wszelkich możliwości ucznia**, angażowanie wszystkich zmysłów i wykorzystywanie posiadanych umiejętności.
4. **Zasada aktywnego i świadomego udziału**, która zakłada, że pacjent musi czuć potrzebę ćwiczeń i rozumieć konieczność udziału w zajęciach.
5. **Zasada współpracy z najbliższym otoczeniem**, pacjent i jego najbliższe otoczenie mają prawo do rzetelnej informacji na temat przebiegu terapii, czasu jej trwania i przewidywanych efektów.
6. **Zasada systematyczności**, która zakłada rytmiczność i systematyczność ćwiczeń według określonych i zgodnych z metodyką pracy logopedycznej schematów.
7. **Zasada stopniowania trudności**, oznaczająca, iż terapię rozpoczynamy od ćwiczeń najłatwiejszych dla pacjenta, a następnie przechodzimy do coraz trudniejszych.
8. **Zasada kompleksowego działania**, zakładająca, że istnieje potrzeba prowadzenia równoległe do terapii logopedycznej również terapii innych zaburzeń, które współwystępują z zaburzeniami mowy.

2. Cele terapii logopedycznej.

Cele ogólne terapii logopedycznej:

1. Wspomaganie prawidłowego ogólnego rozwoju dziecka.
2. Stymulowanie prawidłowego rozwoju językowego dziecka.
3. Korygowanie zaburzeń.

4. Doskonalenie już ukształtowanej mowy.
5. Wdrażanie do praktycznego wykorzystania nawyków poprawnej wymowy przyswojonej w trakcie ćwiczeń.
6. Doskonalenie kompetencji językowej i komunikacyjnej, a poprzez to kompetencji społecznych.

Cele szczegółowe terapii logopedycznej:

1. Dziecko jest zainteresowane słowem mówionym i czytany.
2. Dziecko jest zmotywowane do pracy nad językiem i komunikacją.
3. Dziecko jest zainteresowane sposobem wypowiedzania głosek, wyrazów, wyrażeń.
4. Dziecko wzbogaca słownictwo bierne i czynne.
5. Dziecko pracuje nad małą i dużą motoryką oraz doskonali percepcję słuchową, wzrokową i czuciową.
6. Dziecko doskonali umiejętność czytania i pisania.
7. Dziecko pokonuje trudności.

3. Formy pracy:

1. Ćwiczenia oddechowe, fonacyjne, artykulacyjne.
2. Ćwiczenia słuchu fonematycznego.
3. Działania werbalne budowane na bazie działania twórczego, np. manipulacyjnego, konstrukcyjnego, plastycznego, tematycznego.
4. Zabawy dźwiękonaśladowcze i rytmizujące.
5. Opowiadanie i opisywanie na podstawie materiału stymulującego.
6. Zabawy i gry dramowe, dialogi sterowane, historyki obrazkowe.
7. Uważne słuchanie wypowiedzi innych i odsłuchiwanie własnych.
8. Ćwiczenia logorytmiczne i relaksacyjne.
9. Ćwiczenia właściwego połykania, gryzienia, żucia.
10. Głośne czytanie sylab, wyrazów, zdań, tekstów.
11. Trening ortograficzny.

4. Charakterystyka rozwoju mowy dziecka, według Leona Kaczmarka

Okres swoistej mowy dziecięcej (od 3 do 7 roku życia).

Dziecko 3-letnie potrafi porozumieć się z otoczeniem, mowa jego jest już w pewnym stopniu ukształtowana. Nie znaczy to jednak, że jest pozbawiona błędów i że jej rozwój nie odbywa się w dalszym ciągu. Dziecko zaczyna odróżniać dźwięki s, z, c, dz od ich miękkich odpowiedników. Mowa dziecka daleka jest od doskonałości. Wyrazy są poskracane, głoski przestawiane, grupy spółgłoskowe uproszczone.

Występują zlepki wyrazów i nowotwory językowe. Dziecko 3-letnie powinno już wymawiać wszystkie samogłoski, tak ustne, jak i nosowe: a, o, e, u, i, y, a, ę, chociaż w mowie jego mogą występować odstępstwa, np. zamiana samogłosek: a = o, e = a, i=y. Jest to związane z niewykształconą sprawnością narządów artykulacyjnych.

Powinny występować również spółgłoski twarde i miękkie: m, mi, b, bi, p, pi, f, fi, w, wi, ś, ć, ź, dź, ń, k, g, ki, gi, ch, t, d, n, l, li, j, ł. W wieku tym pojawiają się głoski: s, z, c, dz, a nawet sz, ż, cz, dż. Ogólnie biorąc, mowę dziecka 3-letniego cechuje zmiękczenie głosek s, z, c, dz, sz, ż, cz, dż, które często są wymawiane jako ś, ź, ć, dź, może być wymawiane jak j lub l, zamiast f występuje ch i odwrotnie.

Wymowa dziecka 4-letniego różni się pod względem dźwiękowym. Utrwalają się takie głoski jak: s, z, c, dz. Dziecko nie powinno już wymawiać ich jak: ś, ź, ć, dź. Pojawia się głoska r i głoski sz, ż, cz, dż, choć dziecko jeszcze zamienia je na s, z, c, dz lub ś, ź, ć, dź.

Mowa dziecka 5-letniego jest już w zasadzie zrozumiała. Głoski sz, ż, cz, dż, które pojawiały się w czwartym roku życia, zaczynają się ustalać. Dziecko potrafi je poprawnie powtórzyć.

Głoska r powinna być wymawiana, ale często pojawia się dopiero w tym okresie. Mowa dzieci 6-letnich powinna już być opanowana pod względem dźwiękowym.

Rozwój mowy nie u wszystkich dzieci przebiega jednakowo: u jednych szybciej, i te dzieci zaczynają mówić wcześniej, u innych zaś wolniej, co przejawia się późniejszymi początkami mowy i wolniejszym przyswajaniem sobie wymowy pewnych głosek. Różna może być kolejność pojawiania się poszczególnych głosek w trakcie rozwoju mowy. Stopień rozwoju mowy w danym momencie zależy od różnych czynników. Do najważniejszych należą psychofizyczny rozwój dziecka oraz wpływ środowiska i odpowiednia symulacja.

5. Ogólny plan postępowania logopedycznego.

1. Prace organizacyjne mające na celu przygotowanie gabinetu logopedycznego oraz zebranie pomocy dydaktycznych.

2. Diagnoza logopedyczna.

Warunkiem prawidłowego przebiegu terapii logopedycznej w każdym zaburzeniu mowy jest właściwa diagnoza, od ustalenia której rozpoczynamy pracę z dzieckiem.

Diagnoza logopedyczna kształtuje się przez wielokrotny kontakt z dzieckiem, jego opiekunami oraz w uzasadnionych przypadkach specjalistami z innych dziedzin laryngologiem, pedagogiem, psychologiem, audiologiem, neurologiem.

Celem diagnozy logopedycznej jest ustalenie przyczyny nieprawidłowości w rozwoju mowy dziecka oraz wpływu zdiagnozowanych trudności na proces porozumiewania się i funkcjonowania pacjenta.

Kwalifikowanie dzieci do zajęć logopedycznych odbywa się po przeprowadzeniu:

- badania diagnostycznego,
- konsultacji z rodzicami, wychowawcą
- zapoznaniu się z opinią, orzeczeniem poradni psychologiczno – pedagogicznej i innymi wynikami badań specjalistycznych.

Proces diagnozy logopedycznej przebiega według określonego schematu:

1. Badania wstępne:

- wywiad
 - obserwacja
- orientacyjne badanie mowy

2. Badania podstawowe

- badanie rozumienia
- badanie mówienia
- badanie czytania i pisanie

3. Badania uzupełniające

- badanie stanu i sprawności narządów mowy w obrębie jamy ustnej (budowa języka, podniebienia, stan uzębienia i zgryz), jamy gardłowej i nosowej
- badanie stanu i funkcjonowania narządu słuchu:
 - badanie słuchu fonematycznego
 - orientacyjne badanie słuchu
 - badanie pamięci słuchowej

4. Badania specjalistyczne (wg potrzeb)

- laryngologiczne
- ortodontyczne
- psychologiczne
- pedagogiczne
- audiologiczne
- neurologiczne

Badania wstępne i podstawowe mają na celu wyodrębnienie problemu.

Badania uzupełniające pozwalają na ustalenie przyczyny wady wymowy.

Z kolei badania specjalistyczne służą uzupełnieniu danych zebranych w badaniu podstawowym i uzupełniającym oraz rozpoczęciu leczenia, gdy zachodzi taka konieczność. Brak leczenia często uniemożliwia terapię logopedyczną.

Terapia logopedyczna

Na podstawie ustalonej diagnozy rozpoczynamy postępowanie terapeutyczne obserwując osiągnięte efekty

. Terapia logopedyczna obejmuje działania zmierzające do usunięcia wszelkich zakłóceń procesu porozumiewania się

Terapia logopedyczna, aby przynieść zamierzone cele, powinna być prowadzona według określonych zasad omówionych w ogólnych założeniach programowych.

6. Postępowanie logopedyczne w najczęściej spotykanych problemach logopedycznych.

problem	działania	spodziewane efekty
1. Brak kontaktu emocjonalnego z dzieckiem.	<ul style="list-style-type: none"> - Zorganizowanie pierwszych spotkań z rodzicem, prawnym opiekunem. - Rozmowy nt. najbliższego otoczenia dziecka. - Wspólne zabawy, aktywizowanie dziecka do działania. - Wzmacnianie poczucia wartości ucznia. - Próby zdobycia sympatii dziecka. 	Swobodny i samodzielny udział dziecka w zajęciach.
2. Niski poziom sprawności narządów artykulacyjnych.	<ul style="list-style-type: none"> - Wykonywanie ćwiczeń usprawniających narządy artykulacyjne na każdej jednostce lekcyjnej ok. 5-10 min. jednorazowo. - Podanie zestawu ćwiczeń do pracy w domu. 	Usprawnienie narządów artykulacyjnych.
3. Nadwrażliwość orofacjalna, zaburzenia przyjmowania pokarmów i napojów.	<ul style="list-style-type: none"> - Wykonywanie masażu zewnątrz i wewnątrzustnego. - Stymulowanie ssania, połykania, kąsania, żucia, gryzienia i połykania pokarmów o różnych smakach i strukturach. 	Odwrażliwienie aparatu artykulacyjnego, prawidłowe spożywanie pokarmów i napojów.
4. Sygmatyzm, parasygmatyzm, mogisygmatyzm, seplenienie międzyzębowe, seplenienie nosowe, seplenienie świszczące, seplenienie podniebienne i inne.	<p>Przygotowanie narządów mownych, ich odpowiednie ustawienie do wywołania głosek szumiących, syczących, ciszących</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wywołanie i utrwalenie głosek w logotomach, sylabach, wyrazach, wyrażeniach, zdaniach, w mowie spontanicznej. 	Uczeń prawidłowo wypowiada głoski szeregów szumiącego, syczącego i ciszącego w izolacji, sylabach, wyrazach, w mowie spontanicznej i w opozycji do siebie.
5. Mowa bezdźwięczna.	Przygotowanie podbudowy anatomiczno- fizjologicznej (ćw. usprawniające narządy: oddechowy, słuchowy, artykulacyjny, fonacyjny).	Opanowanie wymowy głosek dźwięcznych w izolacji, sylabach, wyrazach, zdaniach i mowie spontanicznej.

	<ul style="list-style-type: none"> - Wywołanie głosek pojedynczo w następującej kolejności: - Automatyzacja głosek. - Organizowanie sytuacji v, vi, z, ż, ź, cz, dz, dż, dź, b, bi, d, g, gi. - Organizowanie sytuacji sprzyjających i wspomagających pracę nad wymową. 	
6. Rotacyzm, pararotacyzm.	<ul style="list-style-type: none"> - Ćwiczenia przygotowujące do wywołania głoski l, jeżeli nie występuje. - Utrwalenie głoski l. - Ćwiczenia przygotowujące do wywołania głoski r. - Wywołanie głoski r po spółgłoskach t, d, k, g, p, b. - Wywołanie głoski r w izolacji, po samogłoskach, w nagłosie. - Utrwalenie głoski r w sylabach, wyrazach, wyrażeniach, zdaniach, mowie spontanicznej. - Ćwiczenia opozycji głosek r- j- l 	Dziecko prawidłowo realizuje głoskę r w izolacji, sylabach, wyrazach, zdaniach, mowie spontanicznej.
7. Wadliwa wymowa głosek tylnojęzykowych k, g, h.	<ul style="list-style-type: none"> - Ćwiczenia usprawniające język, aby nie był sztywny i napięty. - Wywołanie głosek w kolejności: k, g, h. - Automatyzacja powyższych głosek. 	Dziecko prawidłowo realizuje głoski tylnojęzykowe w izolacji, sylabach, wyrazach, zdaniach, mowie spontanicznej.
8. Zniekształcenia fonetycznej budowy wyrazów polegających na opuszczaniu lub przestawianiu głosek.	<ul style="list-style-type: none"> - Kształtowanie pamięci słuchowej. - Samodzielne opowiadanie uwzględniające kolejność wydarzeń oraz związki przyczynowo- skutkowe. - Nauka wierszy na pamięć. - Ćwiczenia analizy i syntezy sylabowo- wyrazowej. 	Prawidłowe artykułowanie wyrazów z trudnymi zbitkami głoskowymi
9. Jąkanie	<ul style="list-style-type: none"> Ćwiczenia oddechowo- fonacyjne. - Ćwiczenia relaksacyjne, rozluźniające zwłaszcza narządy mowy. - Zwolnienie tempa mówienia. - Zabawy głosowe na samogłoskach (wydłużanie). - Rytmizowanie z wykorzystaniem wyliczanek, rymowanek 	Uczeń płynnie posługuje się mową.
10. Zaburzenia percepcji	<ul style="list-style-type: none"> Ćwiczenia wrażliwości słuchowej. - Ćwiczenia rytmiczne. 	Uczeń rozumienie bardziej skomplikowane polecenia słowne.

<p>sluchowej.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ćwiczenia słuchu fonematycznego oraz analizy i syntezy sylabowej i głoskowej. - Ćwiczenia koncentracji słuchowej 	<ul style="list-style-type: none"> - Zapamiętuje i powtarza trudne wyrazy i zdania. - Dokonuje syntezy i analizy wyrazów. - Pisze ze słuchu. - Czyta. - Formułuje złożone wypowiedzi. - Wyodrębnia dźwięki ze struktur złożonych (głosek, sylab ze słów, słów ze zdań). - Różnicuje dźwięki mowy. - Koncentruje uwagę na bodźcach słuchowych, w zapamiętywaniu i rozumieniu mowy.
<p>11. Zaburzenia percepcji wzrokowej.</p>	<p>Usprawnianie percepcji wzrokowej na materiale obrazkowym, literowym, sylabowym i wyrazowym.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ćwiczenia orientacji w schemacie własnego ciała i przestrzeni 	<ul style="list-style-type: none"> -Uczeń ćwiczy pamięć wzrokową, spostrzegawczość. - Uczeń utrwalił pojęcia: z prawej, z lewej, na środku, nad, pod. - Rozpoznaje treści obrazków. - Koloruje obrazki wg. wzoru, poleceń. - Rozpoznaje i różnicuje litery. - Wyszukuje różnice w tekstach i uzupełnia brakujące elementów. - Układa domina sylabowe i wyrazowe. - Rozpoznaje figury geometrycznych. - Umieszcza przedmioty wg. instrukcji. - Nazywa kierunki. - Określa części ciała
<p>12. Zaburzenia koordynacji ruchów.</p>	<p>Usprawnianie lateralizacji.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ćwiczenia małej i dużej motoryki. - Ćwiczenia lewej ręki w przypadku dzieci leworęcznych. 	<p>Lepsza sprawność motoryczna.</p>
<p>13. Afazja</p>	<p>Rozległość, rodzaj, typ zaburzeń wyznaczają przebieg terapii. Zależnie od dominujących zaburzeń konstruuje się program postępowania terapeutycznego. Uwzględniając praktyczne podejście, wymienia się następujące typy:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. afazja motoryczna, ruchowa, ekspresyjna: <ul style="list-style-type: none"> - usprawnianie realizacji mowy - doskonalenie praktyki i kinestezji artykulacyjnej, 	<p>W zależności od typu afazji poprawie ulega percepcja bądź ekspresja mowy.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - doskonalenie poprawności artykulacyjnej - rozbudowywanie słownictwa poprzez procesy kategoryzacji, uogólniania, abstrahowania, -ćwiczenia analizy wzrokowej, -ćwiczenia poprawności gramatycznej, - ćwiczenia rozumienia poleceń złożonych, zdań, tekstów, - doskonalenie kompetencji komunikacyjnej <li style="padding-left: 20px;">2. afazja sensoryczna, czuciowa, percepcyjna: - przywracanie kompetencji językowej, - doskonalenie funkcjonowania słuchu fonematycznego, - doskonalenie pamięci słuchowej, - doskonalenie syntezy i analizy wzrokowej. - rozwój słownictwa <li style="padding-left: 20px;">3. afazja amnestyczna: - doskonalenie płynności mowy, - ćwiczenia pamięci wzrokowej i słuchowej, - rozwój słownictwa <li style="padding-left: 20px;">4. afazja mieszana – zaburzenia percepcji i ekspresji. 	
Dyzartria	<ul style="list-style-type: none"> – usprawnianie mowy, – wzmacnianie mięśni zaangażowanych w powstawanie mowy poprzez ćwiczenia artykulacyjne, fonacyjne, masaż logopedyczny, – ćwiczenia intonacji, dykcji i dynamiki wypowiedzi, – ćwiczenia kontroli oddychania 	W zależności od rozległości i typu zaburzenia poprawa funkcjonowania pacjenta w danym obszarze.
Autyzm	<ul style="list-style-type: none"> - rozwianie kontaktu wzrokowego, - praca nad wspólnym polem uwagi, - stymulowanie mowy poprzez stosowanie różnorodnych metod: krakowska, manualne torowanie 	Uspołecznienie ucznia, włączenie go do życia w grupie rówieśniczej, polepszenie zdolności komunikacyjnych. Uczeń staje się bardziej samodzielny i niezależny. Potrafi wyrażać swoje potrzeby i

	<p>głosek, werbalno-tonalna, -wprowadzenie komunikacji alternatywnej -rozwijanie kompetencji komunikacyjnej, -usprawnienie procesów poznawczych, -integrowanie odruchów, wspomaganie układu dotykowego i proprioceptywnego, -elementy integracji sensorycznej, - wygaszanie niepożądanych zachowań.</p>	<p>umie zapanować nad negatywnymi reakcjami.</p>
Niedosłuch	<p>W zależności od rodzaju i stopnia uszkodzenia stosowanie zaleceń z orzeczeń PPP oraz: -stymulowanie mowy i korygowanie powstałych zaburzeń artykulacyjnych, - wspomaganie funkcji słuchowych poprzez stosowanie programów multimedialnych, - usprawnianie koordynacji słuchowo-wzrokowej, - ćwiczenie słuchu fonematycznego, różnicowanie szeregów.</p>	<p>Uczeń potrafi posługiwać się mową czynną, włącza samokontrolę słuchową. Poprawia swoją wymowę, przez co staje się bardziej zrozumiały. Podnosi się jego samoocena. Jest akceptowany przez grupę rówieśniczą. Potrafi radzić sobie z trudnościami, wie jakie techniki zastosować, by wyeliminować trudności.</p>

7. Ćwiczenia logopedyczne:

a) **ćwiczenia oddechowe** –wyrabianie oddechu dla mowy, wydłużanie fazy wydechowej, ćwiczenia emisyjne, ćwiczenia ekonomicznego zużycia powietrza i umiejętności synchronizowania pauz oddechowych z treścią wypowiedzi.

- wdech przez nos, wdech ustami,
- unoszenie rąk w górę podczas wdechu, spokojne opuszczanie rąk przy wydechu,
- wykonywanie wdechu i zdmuchiwanie świeczki (powoli, szybko) na wydechu,
- wykonanie wdechu wymawiając „s” z jednakową głośnością,
- wykonanie wdechu wymawiając „s” raz ciszej, raz głośniej,
- wykonanie wdechu dmuchając na skrawek papieru (odchylenie papieru musi być cały czas jednakowe),
- wydychywanie baniek mydlanych przez słomkę,
- zdmuchiwanie płomyka świecy przy zwiększanej stopniowo odległości,
- dmuchanie na kłębuszki waty, papierowe kulki, piłeczki,
- nadmuchiwanie balonów,
- gra na organkach, trąbce, gwizdki.

b) **ćwiczenia narządów artykulacyjnych** - usprawnianie właściwego funkcjonowania narządów mowy, wywoływanie głosek w izolacji, utrwalanie ich poprawnej realizacji w sylabach, logotomach, wyrazach, zdaniach z naciskiem na ćwiczoną głoskę.

• **ćwiczenia języka:**

- gwałtowne wysuwanie i wsuwanie języka w głąb jamy ustnej, zlizywanie z talerzyka miodu, posypki na torty,
- „kłaśkanie” językiem o podniebienie twarde,
- dotykanie czubkiem języka na zmianę dolnych i górnych zębów przy silnie opuszczonej żuchwie,
- unoszenie czubka języka do wałka dziąsłowego,
- wysuwanie języka na górną wargę,
- odklejanie opłatka, chrupki od wałka dziąsłowego,
- głośne wymawianie głoski a z jednoczesnym unoszeniem języka do wałka dziąsłowego,
- kilkakrotne uderzanie czubkiem języka o wałek dziąsłowy, wielokrotne wymawianie sylaby da z głoską d realizowaną dziąsłowo jak w wyrazie Andrzej, drzewo,
- lizanie podniebienia przy otwartych ustach,
- wypychanie językiem policzków.

• **ćwiczenia warg:**

- szybkie zmienianie układu ust „uśmiech”-„ryjek”,
- utrzymywanie na wargach zwiniętych w „ryjek” kółeczka z cienkiego drucika, podczas wykonywania ćwiczeń manualnych (chodzi o odwrócenie uwagi od wykonywanego ruchu warg, by ćwiczona czynność wykonywana była automatycznie),
- wykonywanie ruchów imitujących gwizdanie i cmokanie,
- zakładanie wargi dolnej na górną i odwrotnie,
- dmuchanie przez wargi ułożone w kształt dziobka i z zębami górnymi na dolnej wardze.
- parskanie,
- półuśmiech
- odciąganie na przemian kącików warg,
- nadymanie policzków i powolne wypuszczanie powietrza ustami lub nosem.

• **ćwiczenia podniebienia miękkiego:**

- wdychanie i wydychanie powietrza przez nos,
- wypowiedanie sylaby apa z przedłużeniem momentu zwarcia warg,
- wypowiedanie sylabap, op, ep, yp, up z przedłużeniem zwarcia warg,
- ćwiczenia z rurką (przenoszenie kawałków papieru),
- ziewanie.

•**ćwiczenia żuchwy:**

- opuszczanie i unoszenie żuchwy ku górze,
- wykonywanie ruchów poziomych, raz z wargami rozchylonymi, raz z zamkniętymi,
- ruchy do przodu i do tyłu.

c) ćwiczenia emisyjno –głosowe:

- wyrabianie właściwej tonacji, kierowanie głosu na maskę, ćwiczenia umiejętności modulowania siły głosu i prawidłowego brzmienia głosek w sylabach, wyrazach, zdaniach, naśladowanie głosów.
- próby wymowy poszczególnych bądź niektórych samogłosek na różnej tonacji,
- ćwiczenia na wyrazach dźwiękonaśladowczych (muuu..., chał chał..., pi pi..., itp.),
- stajemy swobodnie w niewielkim rozkroku, ręce luźno zwisają wzdłuż ciała, głowa lekko pochylona do przodu. Unosząc powoli głowę, bierzemy głęboki wdech a wypuszczamy gwałtownie parszcząc jak koń (powtarzamy kilka razy),
- wyobraźcie sobie, że jesteśmy w lesie i chcemy przywołać ko leżankę i kolegę, których nie widzimy:

a) przeciągamy samogłoskę w pierwszej sylabie: Kaaaaa...siu!, Maaaaa...ćku!

b) przeciągamy samogłoskę w drugiej sylabie: Elkaaaaa...!, Tomkuuuuu...

Ćwiczenia właściwe z zakresu korekcji wad wymowy

1. wywołanie głoski w izolacji,
2. utrwalanie głoski korygowanej w sylabach otwartych i zamkniętych,
3. utrwalanie głoski korygowanej w strukturze logotomowej,
4. utrwalanie głoski korygowanej w wyrazach w nagłosie, śródgłosie i wygłosie,
5. utrwalanie głoski korygowanej w zdaniach,
6. automatyzacja poprawnej wymowy w mowie spontanicznej, opowiadanie ilustracji, historyjek obrazkowych, rozmowy kierowane,
7. ćwiczenia utrwalające z wykorzystaniem komputera.

Wspomagające metody terapii logopedycznej.

1. Pedagogika zabawy – jest nazwą działań ułatwiających proces uczenia, nawiązujących do psychologii humanistycznej.
2. Logorytmika – połączenie rytmiki i terapii logopedycznej, wykorzystuje możliwość oddziaływania na sferę słuchową, słuchową – ruchową dziecka w ścisłym połączeniu z metodologią pracy logopedycznej.
3. Metoda Dobrego Startu, autorstwa Marty Bogdanowicz, której celem jest usprawnienie czynności analizatorów wzrokowego, słuchowego i kinestetycznego, a także harmonizowanie wszystkich funkcji psychomotorycznych.
4. Ruch Rozwijający Weroniki Sherborne – metoda niewerbalna, uaktywniająca język ciała i ruch. Główną ideą tej metody jest rozwój dziecka poprzez posługiwanie się ruchem rozwijającym świadomość własnego ciała, przestrzeni i działania w niej.
5. Metoda integracji sensorycznej Ann Jean Ayers, która ma za zadanie nauczyć mózg właściwego reagowania na bodźce zewnętrzne.
6. Metoda integracji odruchów Swietłany Masgutowej.
7. Psychostymulacyjna metoda rozwoju mowy – jej celem jest wywołanie i utrwalenie spontanicznej aktywności słownej.
8. Metoda werbo-tonalna – przeznaczona dla dzieci z wadą słuchu, wykorzystująca relacje zachodzące między mową a ruchem, to praca nad ciałem, nad nad właściwym napięciem i rozluźnianiem mięśni.

Ćwiczenia wspomagające ogólny rozwój dziecka:

a. ćwiczenia rozwijające słownik czynny i bierny:

- rozwijanie mowy poprzez nazywanie i wskazywanie przedmiotów i nazw na obrazkach, w otoczeniu,
- opowiadanie historyjek obrazkowych,
- opowiadanie ilustracji, przeczytanego tekstu,
- udzielanie odpowiedzi na pytania,
- gry i zabawy ortofoniczne,
- ćwiczenia w czytaniu i pisaniu.

b. ćwiczenia w zakresie koordynacji wzrokowo –słuchowo –ruchowej :

- dobieranie par obrazków (identycznych) na materiale tematycznym (materiał tematyczny przedstawia przedmioty znane dziecku z otoczenia),
- dobieranie par obrazków (identycznych) na materiale tematycznym (materiał tematyczny prezentowany jest w formie figur i wzorów geometrycznych),
- identyfikowanie kolorów,
- wyszukiwanie w rzędzie obrazków jednego różniącego się szczegółem,
- wyszukiwanie wśród zestawu obrazków identycznego z pokazanym przez dorosłego,
- odnajdywanie w pomieszczeniu desygnatu wskazanego na obrazku,

- składanie z części (od dwóch do ośmiu) obrazka (tematycznego potem atematycznego) rozcinanego w obecności dziecka,
- dopasowanie połówek do obrazków tematycznych, potem atematycznych,
- uzupełnianie części twarzy prezentowanej na planszy,
- układanie postaci ludzkiej z części,
- dokładanie elementów (np. zwierzęta i ich głowy),
- dopasowanie obrazków do konturów ich cieni,
- układanie wzorów tematycznych (domek, pajacyk itp.) z figur geometrycznych,
- układanie wzorów atematycznych z figur geometrycznych,
- układanie białych, czarnych, biało-czarnych (cztery rodzaje) kwadratów w ramce według zamieszczonego wzoru przedstawionego na oddzielnych kartach,
- układanie wzorów w liniach (cztery linie imitujące linie w zeszytcie) umieszczonych na paskach,
- ćwiczenia na materiale literowo wyrazowym:
 - wyodrębnianie charakterystycznych elementów mylonych liter różnicowanie par liter, np.: (b-d, m-n, a-o), różnicowanie konfiguracji sylabowych, np.: (bo-do, ba-da, itp.),
 - różnicowanie sylaby otwartej z zamkniętą,
 - wyróżnianie sylab z mylonymi literami
 - przepisywanie liter i wyrazów z literami często mylonymi,
- rozpoznawanie głosów zwierząt,
- różnicowanie dźwięków instrumentów,
- rozpoznawanie dźwięków wydawanych przez różne przedmioty,
- powtarzanie rytmu wystukiwanego ołówkiem na stoliku pod kontrolą wzroku,następnie bez kontroli wzroku.
- wspólne recytowanie wierszyków (terapeuta czyta jeden wers, dziecko powtarza),
- dzielenie wyrazów na głoski, litery i sylaby,
- różnicowanie dźwięków mowy przez powtarzanie głosek, określanie ich położenia w wyrazie,
- różnicowania głosek opozycyjnych. Należy przygotować dwa jednakowe pojemniczki, na każdym z nich widnieje zapis graficzny głoski, której różnicowanie dziecko będzie ćwiczyć, np.: š-s, ž-z,
- č-c, ž-ž. Dziecku podaje się po jednym obrazku, głośno i wyraźnie wymawiając nazwy przedmiotów umieszczonych na ilustracjach. Zadaniem dziecka jest prawidłowe, umieszczenie karteczek z rysunkami w pudełkach. Przy kłopotach z różnicowaniem głosek, należy dziecku dostarczyć dodatkowych informacji, zwracając uwagę na to, jak zachowują się narządy mowy: Kiedy mówię szynka-wargo robią ryjek,kiedy mówię sanki-buzia się uśmiecha itp.-różnicowanie głosek opozycyjnych bez korzystania z ilustracji. Zadaniem dziecka jest zaznaczanie w odpowiednich tabelkach, jaką głoskę usłyszało
- zabawa w słowa: wymyślanie wyrazów na określoną głoskę, szukanie do nich rymu
- zabawy słowne-wykonywanie umownego ruchu na hasło dźwiękowe,
- posługiwanie się narzędziami (łyżka, widelec, nóż, młotek, nożyczki, ołówek, pisak, pędzel, grzebień, spinacz, dziurkacz, sitko, miotełka, szufelka),
- otwieranie pojemników, odkręcanie butelek,
- nawlekanie koralików, przewlekanie sznurówki przez dziurki w deseczce,
- rysowanie palcem po piasku, masie solnej,
- rysowanie po śladzie łączenie kropek,
- zamalowywanie płaszczyzn,
- obrysowywanie konturów,
- rysowanie równoległe,
- rysowanie wg wzoru,

- dorysowywanie brakujących części na obrazkach,
- rysowanie samodzielne, dorysowywanie przedmiotu do zbioru,
- zabawa plasteliną i masą solną,
- wyklejanie konturów plasteliną.

c. ćwiczenia orientacji przestrzennej:

- określanie położenia poszczególnych przedmiotów w przestrzeni, na obrazku,
- rysowanie przedmiotów w odpowiednim położeniu:
 - dorysuj pod oknem ławkę,
 - obok drzewa dorysuj kwiatek,
 - dorysuj dym z komina,
 - nad drzewami dorysuj chmurkę
 - włosy lalki z prawej strony pomaluj na żółto,
 - pomiędzy łakami narysuj piłkę,
- udzielanie słownej odpowiedzi na pytania:
 - gdzie leżą klucze? (na stole),
 - co znajduje się pod krzesłem? (klocek),
 - obok czego stoi krzesło? (obok stołu),
- kolorowanie obrazka według instrukcji, np.: zaznaczone kółko zamaluj na czerwono
- utrwalanie rozróżniania stron ciała:
 - pokaż prawą rękę, lewą nogę, prawe oko,
 - co masz w lewej ręce, narysujkreskę z prawej strony kartki,
- śledzenie przedmiotu przesuwanego od lewej do prawej,
- śledzenie linii (odnajdywanie drogi do przedmiotu),
- określanie kształtów graficznych w powietrzu:
 - figur geometrycznych,
 - liter,
 - dowolnych kształtów,
- rysowanie z zachowaniem kierunku od lewej do prawej, szlaczków o różnym kształcie, kształtów literopodobnych.

ćwiczenia pamięci:

● **ćwiczenia pamięci symultatywnej**

- odszukiwanie dwóch, trzech wskazanych obrazków w całym zestawie,
- zapamiętywanie układu geometrycznego eksponowanego na ilustracji i odtwarzanie go na rysunku.

● **ćwiczenia pamięci sekwencyjnej**

- odszukiwanie w zestawie obrazków dwóch, trzech, pokazywanych wcześniej,
- zapamiętywanie sekwencji ruchów przedstawionych przez terapeutę

● **ćwiczenia pojemności pamięci**

- eksponowanie określonego wzoru, który po chwili znika z pola widzenia (tematycznego np. domek, potem aтематиycznego) ułożonego z figur geometrycznych różnej wielkości, kształtu i koloru i jego odtwarzanie.

ćwiczenia myślenia:

● **ćwiczenia umiejętności przeprowadzania klasyfikacji**

- klasyfikacje tematyczne
- budowanie zbiorów: pojazdy, owoce, narzędzia, naczynia itp.,

- dobieranie par: parasol+chmurka, widelec+łyżka, choinka+bańka, czapka+szalik, but + skarpetka itp.,
- wykluczenie elementu ze zbioru,
- budowanie zbiorów według podanej (za pomocą obrazka) zasady
- klasyfikacje atematyczne:
 - rozdzielanie klocków według jednej cechy: koloru, wielkości, kształtu,
 - rozdzielanie klocków według jednej cechy, np. tworzenie zbiorów trójkątów i kwadratów bez względu na wielkość i kolor

ćwiczenia umiejętności szeregowania

- szeregowanie:

- układanie ciągów tematycznych, np.: piłka od najmniejszej do największej,
- układanie ciągów atematycznych, np.: rosnących okręgów, wzrastającego trójkąta,
- uzupełnianie szeregu:
 - uzupełnianie brakującego elementu w szeregu,
 - układanie trzech, czterech, pięciu brakujących elementów w szeregu, przy podanym elemencie pierwszym i ostatnim.

•ćwiczenie umiejętności myślenia przyczynowo-skutkowego

- układanie obrazków, na których pojedyncze przedmioty zmieniają się pod wpływem działania jakiegoś czynnika (instrukcja: Zobacz, ułóż te obrazki po kolei, a potem ty spróbuj zrobić tak samo; dziecko układa samodzielnie obrazki, uprzednio rozłożone przez badającego, po prawidłowym ich ułożeniu otrzymuje jeszcze dwa zadania),
- układanie historyjek obrazkowych (instrukcja: Spróbuj ułożyć te obrazki po kolei tak, żeby można było opowiedzieć jakąś historię. Pomyśl, co wydarzyło się najpierw, a co potem).

•ćwiczenia umiejętności szeregowania

-szeregowanie:

- układanie ciągów tematycznych, np.: piłka od najmniejszej do największej,
- układanie ciągów atematycznych, np.: rosnących okręgów, wzrastającego trójkąta,
- uzupełnianie szeregu:
 - uzupełnianie brakującego elementu w szeregu,
 - układanie trzech, czterech, pięciu brakujących elementów w szeregu, przy podanym elemencie pierwszym i ostatnim.

•ćwiczenie umiejętności myślenia przyczynowo-skutkowego

- układanie obrazków, na których pojedyncze przedmioty zmieniają się pod wpływem działania jakiegoś czynnika (instrukcja: Zobacz, ułóż te obrazki po kolei, a potem ty spróbuj zrobić tak samo; dziecko układa samodzielnie obrazki, uprzednio rozłożone przez badającego, po prawidłowym ich ułożeniu otrzymuje jeszcze dwa zadania),
- układanie historyjek obrazkowych (instrukcja: Spróbuj ułożyć te obrazki po kolei tak, żeby można było opowiedzieć jakąś historię. Pomyśl, co wydarzyło się najpierw, a co potem).

•ćwiczenia myślenia indukcyjnego

- wykrywanie relacji między elementami (uzupełnianie elementu w zbiorze i odszukiwanie brakującego elementu),

-odnajdywanie brakujących elementów na podstawie znanych relacji (dobieranie brakujących elementów ze zbioru i rysowanie brakującego elementu).

• **ćwiczenia myślenia symbolicznego**

-dopasowywanie schematów do przedmiotów (zadaniem dziecka jest odgadywanie, jaki przedmiot oznacza rysunek schematyczny, instrukcja:

zobacz, tu są rysunki, które sama wykonałam. ponieważ nie umiem dobrze rysować, nie wszyscy potrafią odgadnąć, co narysowałam, to jest szafa, a to...),

-kodowanie (zadaniem dziecka jest dopasowanie symboli do obrazków (instrukcja: Popatrz, każdy obrazek ma swój znaczek, spróbuj narysować takie znaczki pod twoimi obrazkami).

kształtowanie twórczej aktywności słownej:

poprzez tworzenie swobodnych tekstów, rymowanek

wyrabianie umiejętności posługiwania się mową poprawną pod względem gramatycznym:

- tworzenie rzeczowników, czasowników, przymiotników,

- tworzenie kategorii czasu, liczby, osoby,

-wprowadzanie pojęć i wyrazów, oznaczających stosunki między przedmiotami i osobami, tj. przyimki (na, nad, pod, przy, obok, itd.),

-rysowanie figur geometrycznych w różnym rozmieszczeniu jednych w stosunku do drugich (np. kwadrat i w środku krzyżyk, kółko obok kwadratu, nad nim kreskę)

- uzupełnianie tekstu, który należy uzupełnić przyimkami i spójnikami (ustnie lub pisemnie),

-w podobny sposób wprowadza się przysłowki,

- ćwiczenia konstrukcji zdań (układanie zdań z fragmentów znajdujących się na oddzielnych kartonikach, podanych w różnej kolejności),

- tworzenie form przypadkowych wyrazów, (np. narzędnik odpowiada na pytanie: kim? czym?) następnie zadawanie pytań i uzyskiwanie odpowiedzi

(Czym się pisze? –odpowieź -Pisze się....)

8. Ewaluacja programu

Ewaluacja programu dokonywana będzie systematycznie na podstawie obserwacji dziecka i jego aktywności w trakcie prowadzenia terapii.

Nadrzędnym celem terapii logopedycznej jest wykrywanie i usuwanie zaburzeń mowy.

Osiągnięcie tego celu świadczy o powodzeniu terapii.

Miernikiem oceny pracy logopedycznej jest osiągnięcie następujących efektów:

• skorygowanie zaburzeń wymowy (dziecko potrafi prawidłowo wymawiać zaburzone głoski w izolacji, wyrazach, zdaniach, mowie spontanicznej),

• wzrost czynnego i biernego słownika dziecka (dziecko operuje coraz bogatszym słownikiem),

• prawidłowe stosowanie form gramatycznych i ortograficznych,

• prawidłowy rozwój emocjonalno –społeczny (dziecko chętnie wypowiada się, uczestniczy w życiu grupy).

Postępy terapeutyczne przebiegają w indywidualnym tempie dla każdego dziecka.

Zadaniem nauczyciela –logopedy jest właściwe i systematyczne diagnozowanie poziomu umiejętności dziecka, ocena jakości i tempa zmian, dostosowanie metod, zasad i środków terapii do potrzeb i możliwości dziecka.

Analiza przebiegu i postępów dziecka powinna być dokonywana systematycznie na podstawie obserwacji rozwoju mowy, a także zachowań

w różnych sytuacjach. W pracy z dzieckiem konieczne jest indywidualne podejście i odpowiednia motywacja, wówczas zostaną osiągnięte zamierzone cele. Praca wymaga cierpliwości, wytrwałości i zaangażowania zarówno ze strony dziecka, logopedy, jak i domu rodzinnego. Efektywność ćwiczeń możliwa jest tylko poprzez wielokrotne powtarzanie. Na jakość pracy terapeutycznej i profilaktycznej wpływa również współpraca z nauczycielami, co pozwoli przedłużyć oddziaływania terapeutyczne i dokonać dokładniejszej analizy postępów dziecka i jego funkcjonowania w grupie. Pomocna w ocenie wyników pracy logopedycznej może być: ankieta dla rodziców, ankieta dla nauczycieli, karta badania mowy, kwestionariusz badania motoryki narządów artykulacyjnych. Obserwacja sprawności językowej, rozwoju mowy, rozwoju emocjonalnego i społecznego dzieci objętych terapią pozwoli ocenić efekty włączenia tego programu do działań edukacyjnych przedszkola.